

KAMERAL SOLIQ TEKSHIRUVLARINI O‘TKAZISH TARTIBI TAHLILI**Mexmonaliyev Ulug‘bek Erkinjon o‘g‘li**

Qo‘qon Universiteti “Xalqoro turizim va iqtisodiyot” kafedrası o‘qituvchisi

lionslar9233@gmail.com**Abdug‘ofurov Muhammadiyor Madaminjon o‘g‘li**

Qo‘qon Universiteti “Moliya” yo‘nalishi talabasi

muhammadyor701@gmail.com

Annotatsiya: Mamlakatimizda korxon va tashkilotlarning faoliyatini tekshirib, bu korxon va tashkilotlarning soliq to‘lashdan bosh tortmasligi, statistik faoliyati haqidagi ko‘rsatkichlarini, ya‘ni daromad solig‘i, qo‘shimcha qiymat solig‘i, foyda solig‘i, aksiz solig‘ kabilarning to‘g‘ri kiritilganligini tekshirish uchun ham kameral soliq tekshiruvlarini olib borish lozimdir. Shuning uchun ham ushbu yakuniy loyiha ishida mamlakatimizning soliq tizimidagi kameral soliq tekshiruvlarini o‘tkazish tartibini takomillashtirish bo‘yicha izlanish olib borildi. Tadqiqotdan asosiy ko‘zlangan maqsad, kameral soliq tekshiruvlarida yo‘l qo‘yilayotgan kamchiliklarni aniqlab, bu kamchiliklarni bartaraf etish chora-tadbirlarini ishlab chiqish hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: soliq tizimi, soliq nazorati, kameral soliq tekshiruvi, tadbirkorlik subyektlari.

Kirish. Bugungi kunda soliqqa oid huquqbuzarliklarni sodir etish xavfi har qanday korxonada mavjud. Shuningdek, ko‘pchilik soliq to‘lovchilar o‘zlari bilmagan holda, soliq xavfining oshib ketishi oqibatida soliq tekshiruviga tushib qolmoqda. Shu nuqtai nazardan, ushbu mavzu amaliyotda ko‘p savollar tug‘ilishiga sabab bo‘lmoqda va hozirgi vaqtgacha ayrim savollarga javob topilmay ochiqlicha qolib ketmoqda.

Hozirgi paytda soliq tekshiruvlari Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 7-yanvardagi 1-sonli qarori bilan tasdiqlangan “Soliq tekshiruvlarini tashkil etish va o‘tkazish tartibi to‘g‘risida”gi nizom asosida amalga oshirib kelinmoqda. Bu tadqiqotni olib borish jarayonida bizda kameral soliq tekshiruvi o‘zi nima degan savol tug‘ilishi mumkin. Kameral soliq tekshiruvi - bu soliq to‘lovchilar tomonidan soliqlar va yig‘imlar to‘g‘ri hisoblanishini, o‘z vaqtida va to‘liq byudjet tizimiga to‘lanishi yuzasidan soliq organi tomonidan o‘tkaziladigan tekshiruv hisoblanadi. Kameral soliq tekshiruvi soliq to‘lovchi tomonidan taqdim etilgan soliq hisobotlarini va soliq organida mavjud bo‘lgan soliq to‘lovchining faoliyati to‘g‘risidagi boshqa ma‘lumotlarni o‘rganish va tahlil qilish yuzasidan o‘tkaziladi

Asosiy qism. Globallashuv sharoitida mamlakatimiz hududlarida savdo faoliyatini rivojlantirish, uni diversifikatsiyalash va modernizatsiya qilish bo‘yicha ishlarni olib borish hozirgi kunning eng dolzarb masalasi bo‘lib hisoblanadi. Davlatning kameral soliq tizimi bo‘yicha bir qancha xorij va yurtimiz olimlari izlanish bordilar.

Korxonalarda soliqlar bo‘yicha pul oqimlarini boshqarishning muhim yo‘nalishlaridan biri soliqlarni rejalashtirish hisoblanadi. Soliqlarni rejalashtirish tushunchasi ayrim iqtisodchi olimlar tomonidan xo‘jalik subyektlarida soliqlarni rejalashtirish xo‘jalik subyektlari yagona iqtisodiy taraqqiyot strategiyasi doirasidagi moliyaviy-xo‘jalik faoliyatini boshqarishning ajralmas qismi

bo‘lib, resurslarning cheklanganligi sharoitida korxonaning kelajakdagi moliyaviy holatini belgilash uchun optimal qonuniy soliq to‘lash usullari va metodlaridan hamda soliq to‘lashning mumkin bo‘lgan muqobil variantlaridan foydalanish tizimidagi jarayonlarni o‘zida aks ettiradi deb ta’kidlansa, rus olimlari qonuniy taqdim etilgan imtiyozlardan foydalanish orqali soliqlarni aylanib o‘tishning qonuniy usullari va soliq majburiyatlarini kamaytirish yo‘llari sifatida talqin etishadi.

Yana ayrim iqtisodchilar tomonidan esa soliqlarni rejalashtirish tashkilotning moliyaviy resurslarini oshirishga, soliq bazasi tarkibi va miqdorini tartibga solishga, boshqaruv qarorlari samaradorligiga ta’sir etishga hamda amaldagi qonunchilik bo‘yicha budjet bilan hisob-kitoblarni o‘z vaqtida ta’minlashga yo‘naltirilgan rejali faoliyatlar yig‘indisi sifatida, inglizcha-ruscha bank ensiklopedik lug‘atida moliyaviy rejalashtirishning tarkibiy qismi bo‘lgan soliq to‘lovlarini kechiktirish natijasida investitsiyalarga ega bo‘lish, soliqqa tortilmaydigan qimmatli qog‘ozlarni xarid qilish va boshqa turli xil soliqlardan qochish yo‘llaridan foydalanishni rejalashtirish orqali soliq yukini minimallashtirish sifatida, biznes atamalar lug‘atida joriy va kelgusi davrlarda soliq majburiyatlarini minimallashtirishga yo‘naltirilgan turli xil soliqqa tortishning muqobil variantlarini tizimli tahlil qilish deb ta’rif berilgan.

Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 7-yanvardagi 1-sonli qaroriga muvofiq, quyida soliq organlari tomonidan soliq xavfini aniqlash mezonlari ro‘yxatiga kiritilgan ayrim misollar keltirib o‘tilgan:

- soliq to‘lovchi shaxsiy kartochkalarida soliq qarzdorligining doimiy yuzaga kelishi;
- soliq hisobotlarining belgilangan muddatlardan kechiktirib taqdim etilishi;
- soliq to‘lovchilar obyektlarida xronometraj ko‘zdan kechirish o‘tkazilgandan keyingi davrlarda tovarlar (ishlar, xizmatlar) realizatsiyasidan tushgan tushumlarning kamayib ketishi;
- hisobvaraqa-fakturalar orqali kirim qilingan tovarlar hajmiga nisbatan o‘rtacha oylik tushumlarning farq qilishi;
- xo‘jalik yurituvchi subyektlarning topshirilgan naqd plastik pul mablag‘lariga nisbatan hisobotdagi ko‘rsatgan tovar aylanmasining kamaytirib ko‘rsatilishi;
- xo‘jalik yurituvchi subyektlarda buxgalteriya hisobini yuritish uchun buxgalterning rasmiy tartibda ro‘yxatga olinmasligi.

Yuqoridagi keltirib o‘tilgan omillardan hamda mavjud bo‘lishi mumkin bo‘lgan boshqa turdagi omillar asosida soliq organining avtomatlashtirilgan dasturiy mahsuloti avtomatik ravishda belgilangan ball tizimi asosida soliq to‘lovchilarga soliq huquqbuzarligining xavflilik darajasi belgilanadi.

Bugungi kunda soliq organlari tomonidan soliq to‘lovchilar tomonidan taqdim etilgan soliq hisobotlarida tafovutlar yoki xatolarni aniqlash bo‘yicha avtomatlashtirilgan tizim joriy etilgan. Unga ko‘ra har bir soliq to‘lovchi tomonidan taqdim etilgan hisobotlar belgilab qo‘yilgan algoritm asosida ushbu avtomatlashtirilgan kameral tekshiruv dasturi orqali tahlil qilinadi. Bundan tashqari, soliq to‘lovchilar tomonidan taqdim etilgan soliq hisobotlari soliq organlari xodimlari tomonidan ham tahlil qilib boriladi. Masalan, soliq to‘lovchi tomonidan 2021-yil uchun taqdim etilgan “Moliyaviy natijalar to‘g‘risidagi” hisobotda ko‘rsatilgan daromadlar yoki xarajatlar summalarining ushbu muddat uchun taqdim etilgan “Foyda solig‘i” hisobotidagi tegishli

daromadlar va xarajatlar summalariga muvofiq kelmasligi. Bunday holat soliq organlarining avtomatlashtirilgan kameral tekshiruv dasturi orqali aniqlanadi va korxonada soliq hisobotida tafovutlar mavjudligi xavfi yuqori bo‘lgan soliq to‘lovchilar ro‘yxatiga kiritiladi. Bu esa o‘z navbatida kameral soliq tekshiruv o‘tkazilishiga sabab bo‘ladi.

Kameral soliq bo‘yicha 2021-yilda mamlakatimizdagi davlat soliq xizmati organlari tomonidan soliq to‘lovchilarning murojaatlari asosida faoliyati shubhali deb topilgan korxonalar bilan amalga oshirilgan bitimlarni o‘rganib chiqish uchun tezkor ravishda kameral soliq tekshiruvlari tashkil etildi. Bu tekshiruv natijasida respublikamiz bo‘yicha jami 7978 ta korxonada 912,1 milliard so‘m asossiz hisobga olingan qo‘shilgan qiymat solig‘i summalariga aniqlik kiritish bo‘yicha kameral soliq tekshiruvlari yakunlandi. Bu amalga oshirilgan kameral soliq tekshiruvlari natijasida:

- 7725 ta, ya‘ni 96,8 foiz korxonada 822,9 milliard so‘mlik soxta operatsiyalarni amalga oshirilganligi;
- shundan, 94 ta tashkilotda 13,1 milliard so‘m qo‘shimcha qiymat solig‘i summasini noqonuniy hisobga olinganligi;
- 253 ta, ya‘ni nazorat tadbirlari o‘tkazilib, 3,2 foiz soliq to‘lovchilar tomonidan 35,2 milliard so‘mlik qo‘shimcha qiymat solig‘i summasini to‘g‘ri hisobga olganligi holatlari bo‘yicha asoslovchi hujjatlar taqdim etilganligi aniqlandi. Shu sababli ulardan ortiqcha olingan mablag‘larni qaytarish bo‘yicha tezkor jarayonlar boshlandi.

Shu jumladan, kameral soliq tekshiruvlari jarayonida 156 ta korxonada tomonidan qo‘shimcha qiymat solig‘i summasini to‘g‘ri hisobga olish bilan bog‘liq yo‘l qo‘yilgan huquqbuzarliklar ham aniqlanib, ularga nisbatan 5,8 milliard so‘mlik soliqlar qo‘shimcha hisoblandi.

Xulosalar. Yuzaga kelayotgan kameral soliq tekshiruv doirasida amalga oshiriladigan chora-tadbirlar esa mamlakatimizdagi yashirin iqtisodiyotning qisqarishiga va soliq to‘lovchilarning soliqqa rioya etishini kuchaytirishga xizmat qiladi. Kameral soliq tizimidagi muammolarni bartaraf etishda quyidagi takliflarni ishlab chiqildi: kameral soliq tekshiruvlarini bitta korxonada, tashkilotlarda emas, balki faoliyat yuritayotgan kichik biznes sohasi doirasida o‘tkazib borishi, korxonada va tashkilotdagi ichki audit tizimida tanish bilishlik qilmaslik va qonun doirasida tekshiruv amalga oshirishda tashqi audit tekshiruvlarini o‘tkazilish sonini ko‘paytirishi hamda korxonada va tashkilot muassasalari hodimlarining maxsus bilim, ko‘nikmalarini oshirish uchun korxonada hodimlarini malakasiga kuchli e‘tibor qaratilishini ta‘minlash kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Soliq xavfini boshqarish, soliq xavfi mavjud soliq to‘lovchilarni (soliq agentlarini) aniqlash va soliq tekshiruvlarini tashkil etish va o‘tkazish to‘g‘risida”, 07.01.2021 yildagi 1-sonli qarori.
2. Sheremet A.D., Suyts V. P. – “Audit”, Textbook. (2005). M.: INFRA - M.
3. Садчиков, Михаил Николаевич – “Камеральные и выездные налоговые проверки как формы налогового контроля”, Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Saratov 2010
4. Boburjon, T. (2024). SOLIQA TORTISHNING EKOLOGIK YO ‘NALTIRILGANLIGINI KUCHAYTIRISHNING XORIJ TAJRIBASI TAHLILI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 37(1), 145-150.
5. Qodirjon o‘g‘li, T. B. (2024). SUV RESURSLARIDAN FOYDALANGANLIK UCHUN SOLIQ TA‘SIRCHANLIGINI OSHIRISHNING AHAMIYATI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 37(1), 151-153.
6. Turanboyev, B. (2024). ILG‘OR XORIJ TAJRIBASI ASOSIDA ELEKTRON TIJORAT FAOLIYATINI SOLIQA TORTISHNI TAKOMILLASHTIRISH YO‘LLARI. Integration of Economy and Education in the 21st century, 2(2), 1-4.